

POBUDA ZA SPREMEMBO HISTORIČNO NAPAČNE SPOMINSKE PLOŠČE PRED LJUBLJANSKIM MAGISTRATOM

Podpisani predstavniki literarnozgodovinske, zgodovinske, jezikoslovne, pravnozgodovinske, umetnostnozgodovinske, bibliotekarске in muzikološke stroke, dejavni na znanstvenoraziskovalnem, visokošolskem in muzealskem področju, naslavljamo na Mestno občino Ljubljana (MOL) in na Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar pobudo za spremembo neustreznega spominskega obeležja pred ljubljanskim magistratom.*

Napis na plošči, ki sta jo MOL in omenjeno društvo leta 2000 vzdala v tlak na Mestnem trgu, se glasi: »Na tem mestu so za časa protireformacije 23. decembra 1600 sežgali več tisoč slovenskih knjig.« Z javnim pozivom želimo opozoriti na štiri evidentne netočnosti v navedenem besedilu. Prvič, napačen je datum 23. december 1600. Drugič, neugotovljiva je lokacija sežiga. Tretjič, nedokazljivo visoko je število sežganih knjig. In četrtič, zavajajoča je trditev, da je

* V soglasju s prvim podpisanim objavljamo strokovno *Pobudo* (2012) za spremembo napisa na plošči v spomin na sežig knjig v času protireformacije. Objavljamo tudi sestavka dr. Marka Kerševana in dr. Božidarja Debenjaka, ki sta ob srečanju s *Pobudo* pomagala v Slovenskem protestantskem društvu Primož Trubar skupaj s še nekaterimi člani in predsednikom mag. Viktorjem Žakljem razjasnjevati z opozorilom strokovnjakov odprto vprašanje. Na sestanku predstavnikov pobudnikov in predstavnikov Slovenskega protestantskega društva 23. aprila 2013 je bil sprejet dogovor za nov napis (elektronsko pismo dr. Luke Vidmarja 24. 4. 2013): »MED PROTIREFORMACIJO SO NA MESTNEM TRGU 29. DECEMBRA 1600 IN 9. JANUARJA 1601 SEŽGALI ZAPLENJENE PROTESTANTSKE KNJIGE, MED NJIMI PRVE SLOVENSKE.« Izoblikovan je bil tudi predlog, naj bo na plošči poleg slovenskega tudi napis v nemščini. – Mestna občina Ljubljana je sprejela pobudo podpisnikov in Slovenskega protestantskega društva za zamenjavo dose-danje plošče z novo ploščo z novim napisom že leta 2013. – Op. D. Voglar.

šlo samo za knjige, napisane v slovenskem jeziku. Zastavlja se vprašanje, ali so postavljalci plošče stroko sploh vprašali za mnenje. Napis je namreč v nasprotju z zgodovinsko dokazljivimi in preverljivimi dejstvi.

Podatki o požigu, ki jih že od druge polovice 19. stoletja povzema strokovna in poljudna literatura,¹ izvirajo iz dveh enciklopedičnih prispevkov ljubljanskega pastora in raziskovalca reformacije Theodorja Elzeja. V prvem iz leta 1866 avtor brez navedbe vira (!) navaja, da je protireformacijska komisija pod vodstvom škofa Tomaža Hrena 29. decembra 1600 na Mestnem trgu v Ljubljani sežgala osem vozov protestantskih knjig.² Dve desetletji zatem (1885) isti avtor v vsebinsko enakem besedilu ne govori več o vozovih, temveč o več kakor 2000 požganih knjigah.³ Od kod Elzeju podatki o osmih vozovih oziroma več kakor 2000 knjigah, ostaja neznanka, saj ni nikjer navedel vira. Na to Elzejevo prakso je kritično opozoril že France Kidrič.⁴ Obstaja več kot verjetna možnost, da se je Elze oprl na dnevnik Tomaža Hre-

- 1 Prim. August Dimitz: *Geschichte Krains, Dritter Theil*, Laibach 1875, str. 333.
- 2 »Die Sache selbst auszuführen blieb der von Erzherzog Ferdinand ernannten, von ihrem Vorsitzenden, Bischof Kreen [Hren], am 22. Dezember 1600 eröffneten Religions-Reformations-Commission vorbehalten, welche ihre Wirksamkeit mit einem Autodafé von protestantischen Büchern inaugirirte, welche am 29. Dezember (8 Wagen voll) am Marktplatze zu Laibach den Flammen hergegeben wurden« (Theodor Elze: Truber, Primus und die Reformation in Krain, v: Johann Jakob Herzog (ur.): *Real-Encyclopädie für protestantische Theologie und Kirche*, zv. 21, Gotha 1866, str. 375).
- 3 »Dieselbe inaugirirte ihre Tätigkeit am 29. Dez. 1600 mit einem großen Autodafé von mehr als 2000 protestantischen Büchern auf dem Marktplatze in Laibach [...]« (Theodor Elze: Truber, Primus und die Reformation in Krain, v: Johann Jakob Herzog, Gustav Leopold Plitt (ur.): *Real-Encyclopädie für protestantische Theologie und Kirche*, zv. 16, Leipzig 1885, str. 62).
- 4 »V enem pogledu bi bil postopal E[lze] nedvomno pravilneje, če bi bil objavil najprej regeste svojega arhivalnega gradiva in povedal, katere arhive in v koliki meri je za svoj predmet izčrpal [...] Tudi sicer čuti moderni raziskovavec v E[lze]jevem delu marsikatere slabo stran, ki je sodobniki niso opazili: neekonomična ponavljanja, ker se pisec ozira čisto bolj na široko publiko nego znanstvene kroge ter postavlja nove objave nad prejšnje kot njih razširjenje namesto poleg prejšnjih kot njihove naprej določene družice; zanemarjanje znanstvenega aparata, ker čisto ni videti, ali gre za kombinacijo ali podprto ugotovitev [...]« (France Kidrič: Elze Theodor, v: *Slovenski biografski leksikon*, zv. 1, Ljubljana 1925, str. 159). Kidrič v *Zgodovini slovenskega slovstva* (1929–1938) ni navedel Elzejevega opisa požiga.

na, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije. Toda Hren ne omenja niti količine sežganih knjig niti Mestnega trga, ampak zgolj navaja: »Na dan sv. Tomaža Canterburyjskega [Tomaža Becketa, ki goduje 29. decembra] so bile zvečer na prostem [!] sežgane luteranske knjige«. ⁵ V isti dnevnik je Hren zapisal, da so bile 9. januarja 1601 »že drugič javno na trgu sežgane krivoverske knjige«, in sicer »trije polni vozovi«. ⁶ Podatek o treh vozovih, ki ga je Hren sicer pripisal sekundarno, je edini doslej znani podatek o količini sežganih knjig v Ljubljani iz sočasnih virov. Drugega požiga napisna plošča pred magistratom sploh ne omenja, ker izhaja samo iz Elzejevega opisa prvega požiga. Vendar to še zdaleč ni njena glavna hiba. Poglavitni problem plošče je, da Elzejevi navedbi, ki je že tako ali tako nedokumentirana z virom, nekritično dodaja podatka o količini in jeziku knjig.

Kaj se je resnično dogajalo 29. decembra 1600 in 9. januarja 1601 v Ljubljani? Protireformacijska komisija na čelu s škofom Tomažem Hrenom, ki jo je imenoval nadvojvoda Ferdinand Habsburški kot deželni knez Kranjske, je izvajala rekatolizacijo mesta v skladu z Augsburškim verskim mirom (1555), s katerim so knezi Svetega rimskega cesarstva dobili pravico do izbire vere svojih podložnikov. Tega določila v naših deželah več desetletij ni bilo mogoče v celoti udejanjiti, zato so bili požigi drugoverskih knjig na Slovenskem precej pozni in relativno kratkotrajni v primerjavi s tistimi v drugih evropskih deželah, tako katoliških kakor protestantskih. Med naloge komisije v Ljubljani je spadala tudi zaplenba protestantskih knjig, ki jih je katoliški krog na Kranjskem pojmoval kot kršitev Augsburškega verskega miru ali neskladne z vladarjevo versko politiko. Komisija je knjige najbrž zasegla v dotedanjih protestantskih cerkvah (npr. v špitalski cerkvi sv. Elizabete), v hišah nekaterih protestantov, izročali pa so jih tudi v katolištvo spreobrnjeni protestanti. Ni zbirala in uničevala vseh

5 Arhiv Republike Slovenije, AS 1073, Zbirka rokopisov, 111r, zapis na notranji strani sprednje platnice med noticama o vremenu med božičem 1600 in svetimi tremi kralji 1601: »S. Thomae Cant. [...] Abents lutherische Buecher auf freyen Platz verbrannt«.

6 Arhiv Republike Slovenije, AS 1073, Zbirka rokopisov, 111r, zapis med noticama o 10. in 11. januarju: »NB. 9. Jan. publicae combusti jam altera vice libri haeretici in foro cum magna haereticorum confusione. Drey Wägen voll.«

protestantskih knjig in še manj vseh slovenskih (protestantskih) knjig. Pri svojem delu je bila namreč zavezana pravilom Tridentinskega koncila Rimskokatoliške cerkve (1545–1563) in seznamu spornih tiskov, ki je bil objavljen v rimskem indeksu prepovedanih knjig (*Index librorum prohibitorum*). Iskala je predvsem najhujše »krivoverske« knjige, tj. protestantske teološke (!) tiske, pri čemer jezik sploh ni bil pomemben. Velika večina zaplenjenih in sežganih knjig je bila nemška (odstotek slovenskih knjig v tedanjih knjižnicah na Slovenskem, na primer v protestantski stanovski knjižnici, je bil namreč majhen); šlo je zlasti za dela Martina Luthra, Philippa Melanchthona in drugih nemških teologov, ki jih je *Index* uvrščal v kategorijo »krivovercev prvega razreda«. Manj sporna in zato v manjši nevarnosti oziroma zunaj nje so bila dela protestantov, ki niso bila teološka in niso bila uvrščena na *Index*. Komisije zato niso zanimala literarna, filološka, zgodovinska, medicinska, glasbena in podobna slovenska ter tujejezična dela Adama Bohoriča, Krištofa Spindlerja, Hieronima Megiserja, Davida Verbca in drugih slovenskih protestantov. Prav tako komisija večinoma ni uničevala protestantskih prevodov *Svetega pisma*. Med temi je bila popolnoma varna Dalmatinova *Biblija* (1584), najpomembnejše delo slovenske reformacije, ki je *Index* ni prepovedoval oziroma je njeno uporabo pogojno (z dovoljenjem krajevnega škofa, v Ljubljani torej Hrena) dovoljeval skupaj z drugimi protestantskimi prevodi *Svetega pisma*, ki niso bili delo »krivovercev prvega razreda«. Leto 1600 so zato tovrstna dela preživela v precejšnjem številu. Od slovenskih protestantskih knjig so bile med delovanjem protireformacijske komisije neposredno ogrožene predvsem Trubarjeve, saj je bil Primož Trubar uvrščen na seznam prepovedanih avtorjev. Tako ni presenetljivo, da so se njegova dela ohranila v tako malo izvodih. Sicer pa je treba vedno upoštevati, da slaba ohranjenost določenih naslovov ni nujno (samo) posledica načrtnega uničenja, temveč običajnih časovnih dejavnikov (obrabljenost, požar, neustrezna hramba, zavrženje). V maloštevilnih izvodih (ali pa sploh ne) so namreč ohranjene tudi katoliške knjige iz tega obdobja (ohranjen ni npr. slovenski Pacherneckerjev katekizem iz 16. stoletja; slovenski Kanizijev katekizem z začetka 17. stoletja, natisnjen v kar 2000 izvodih, pa je znan v enem samem izvodu).

29. decembra 1600 in 9. januarja 1601 so torej v Ljubljani večinoma gorele protestantske teološke knjige v nemškem jeziku. Hrenov dnevnik kot edini doslej znani sočasni vir nikjer izrecno ne imenuje kraja, domnevno Mestnega trga, ampak pravi samo: »na prostem« in »na trgu«. Morda sta bila požiga res na Mestnem trgu, ki je za to dovolj prostoren, vendar bi v poštev prišel tudi Stari trg pri jezuitski cerkvi. Števila uničenih knjig ne poznamo: 29. decembra 1600 naj bi jih po Elzeju zgorelo osem vozov (česar za zdaj ni mogoče preveriti v virih), 9. januarja 1601 pa so po Hrenu sežgali tri vozove knjig. Tedanja kategorija »voz« (*Wagen*) je sama po sebi zelo ohlapna oziroma raztegljiva – lahko označuje tako majhen voz(iček) kakor večji voz. Elze je število knjig na podlagi podatka o osmih vozovih sam ocenil na več kakor 2000. Bolj verjetno jih je bilo v obeh sežigih pred in po novem letu uničenih manj, vsekakor pa nekaj sto. Slovenske knjige so v teh grmadah predstavljale manjši del, gotovo pa so bile med njimi predvsem Trubarjeve. Za primerjavo: protireformacijski škof Pavel Bizancij, generalni vikar oglejskega patriarha, je leta 1581 na vsej vizitaciji Kranjske, Štajerske in Koroške zasegel okoli 2000 protestantskih knjig; med izrecno navedenimi knjigami je slovenskih točno deset odstotkov – skoraj izključno Trubarjeve. V vsakem primeru (tudi če upoštevamo samo Elzeja) je bilo število uničenih slovenskih knjig v Ljubljani daleč od zavajajoče navedbe na plošči: »več tisoč slovenskih knjig«. In v vsakem primeru napis daje historično napačno predstavo, saj knjig niso sežigali, ker bi bile »slovenske«, ampak zato, ker so bile protestantske. Če bi imeli danes v rokah vir oziroma dokaz za Elzejevo trditev o količini (8 vozov) in lokaciji prvega požiga (Mestni trg) ter če bi poznali podatek o lokaciji drugega požiga (vemo le za količino), potem bi se lahko napisna plošča pred magistratom glasila: »Med protireformacijo so na tem mestu 29. decembra 1600 in 9. januarja 1601 sežgali enajst vozov protestantskih knjig, med katerimi so bile tudi slovenske.« Toda dokler takšnih dokazov ni, so za spominski napis na sedanjem ali kakšnem drugem mestu ustrezne le te besede: »Med protireformacijo so v Ljubljani 29. decembra 1600 in 9. januarja 1601 sežigali protestantske knjige.« Sprejemljiv bi bil še interpretativni dodatek: »med njimi najzgodnejše slovenske tiske«.

V tem smislu podpisani pozivamo pristojne k spoštovanju preverljivih zgodovinskih dejstev, še posebej, ker je plošča namenjena ohranjanju zgodovinskega spomina, neustrezno besedilo pa lahko postane predmet vsakovrstnih manipulacij.

V Ljubljani, 17. decembra 2012

[Podpisniki:] *dr. Luka Vidmar, dr. Boris Golec, dr. Kozma Ahačič, dr. Gašper Cerkovnik, dr. Marjan Dolgan, dr. France Martin Dolinar, dr. Marijan Dovič, dr. Anja Dular, ddr. Janez Höfler, dr. Sašo Jerše, dr. Marko Kambič, dr. Metoda Kemperl, dr. Metoda Kokole, Jakob Müller, prof., dr. Jožica Narat, dr. Matija Ogrin, dr. Miha Preinfalk, dr. Brane Senegačnik, dr. Marko Štuhec, dr. Peter Vodopivec, dr. Maja Žvanut, dr. Andreja Legan Ravnikar.*